

KÖKLÜDAĞ, Mehmet, "İşlevsellik Bakımından Klasik ve Çağdaş Arapça İkilemi", İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Samsun 2016, Sayı: 1, ss. 35-58.

İŞLEVSELLİK BAKIMINDAN KLASİK VE ÇAĞDAŞ ARAPÇA İKILEMİ

Araş. Gör. Mehmet KÖKLÜDAĞ*

Öz: Arapça sahip olduğu dil etkisinin genişliğinden dolayı tarih boyunca önemini korumuş bir dildir. Sadece bir toplumun dili olmasından öte geniş coğrafyalarda yaşayan muazzam insan topluluklarının din dili olması Arapça'nın önemini ayrıca arttırmıştır. Bu çalışmada Arap dili ve Arapça konuşanlar arasında yaşanan tarihsel ve çağdaş gerilim, işlevsellik ekseninde ve eşzamanlılık - ard zamanlılık bağlamında dil-kimlik, dil-değişim, ölçülü-ölçsüz Arapça ve basın dili açılarından irdelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Arapça, klasik-modern Arapça

The Dilemma Between Classical and Modern Arabic in Terms of Functionality

Abstract: Arabic is a language which has maintained its importance to date, thanks to the broadness of the linguistic impact it has. Rather than being just a community's language, to be the religious language of large human communities living in a wide geographic area has also increased its importance. In this study, in consideration of functionality, it will be tried to examine the historical and modern tension that exists between Arabic and its speakers in terms of synchronism-diachronism, language-identity, language-change, literal Arabic-spoken Arabic and press language.

Key Words: Arabic language, classical-modern Arabic

Giriş

Bütün diller varlık sahasına yönelik imkanlar sağlamak ve varlığın tasnifi bu açılardan ele alınmaktadır. Dilin gelişmesiyle birlikte dil ile ilgili alan da genişleyerek dil-varlık ilişkisi genişlemektedir. Dolayısıyla bir dil, varlık sahasına ne kadar etki edebiliyorsa aynı ölçüde de gelişmiş olmaktadır. Dil-varlık ilişkisinden kastettiğimiz salt iletişimden öte dili kullananların dil ile bilim, sanat ve felsefe üretmesidir. Dil-varlık ilişkisini tesis edecek olanlar da o dili konuşanların bizatihi kendisidir.¹

Toplumların dilleri ile eş zamanlı geliştiği ve çöküş sürecine girdiği göz önüne alındığında modern Arap dilinin (اللغة العربية الحديثة) durumu karmaşık bir hal almaktadır. Bazı Arap dilcileri ve edebiyatçıları Arapça'nın son asırlarda kaydettiği gelişmelerin çok ileri seviyede olduğunu söylerken

* OMÜ İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, mkokludag@hotmail.com

¹ Ali Osman Gündoğan, "Dil ve Dil-Anlam İlişkisi", *Atatürk Üniversitesi KKEF Dergisi*, 4, 2000, s. 50.

diğer bir kısmı tam aksine onun büyük zafiyet içinde olduğunu söylemektedir.

Bu doğrultuda biz çalışmamız boyunca modern Arapça'nın oluşum sürecini ve bu süreçte cereyan eden dilsel hadiseleri "Klasik Arapça, Modern Standart Arapça, Yerel Lehçeler ve Basın Arapçası" bağlamında ele alarak çağımız Arap dilinin ahvaline dair genel bir perspektif sunmaya çalışacağız. Böylelikle çağdaş Arap dil mantığının, dar çerçevede de olsa anlaşılmasına katkıda bulunmayı hedeflemekteyiz.

1. Arap Kimliği ve Dil İlişkisi

Eski medeniyetler kendi dillerinin tanrılar tarafından yaratılmış en üstün dil olduğuna inanmaktaydı. Calinus'a (129-216) göre en üstün dil Yunanca'dır; diğer diller köpeğin havlamasına ve kurbağa seslerine benzemektedir. Eski Mısırlılara göre ilk dil kadim ilahlar tarafından kendilerine ihsan edilmiş Mısır dilidir. Japonlara göre güneş tanrısı Amaterasu insanların ve dillerin yaratıcısıdır. Yahudiler'e göre Allah'ın ve meleklerinin dili İbranca'dır ve yedinci kat semanın sayfasına Allah'ın eliyle yazılan ilk şey İbranca ile yazılmıştır. Süryanilere göre ahirette, hesap dili ve cennet ehlinin dili Süryanca olacaktır. Süryanilerin iddiasını daha sonra Farşlılar da kendi dilleri için kullanmıştır.² Bazı rivayetlere göre de cennette konuşulacak dil Arapça'dır.³ Görüldüğü üzere dilin menşei ile ilgili tartışmalar mitolojik, metafiziksel ve tarihi boyutlar taşımaktadır.

Tarihi geçmişi bulunan her toplumda muhafazakârlık ve özgürlük yanlılarının olması tabii bir durumdur. Muhafazakârlar tabiatı itibariyle ya eskiyi takdis etmelerinden, ya eski nizamdan bir şekilde çıkar elde etmelerinden ya da çeşitli fikri sebeplerden dolayı kadim izler üzerinden yürümeye eğilimlidir. Özgürlükçüler de aksine yeniliğe eğilimlidir, eskiyi eleştirmeye, değiştirmeye ve en önemlisi yüzleşmeye çağırırlar.⁴ Bir diğer deyişle klasik söyleme sahip muhafazakârlar dilin kutsiyetini dil üzerinde tasarrufa bulunmaya engel görmüşler, dilin beşeri iradenin tasarrufunda bulunduğunu söyleyenler tahrife götürecek düzeyde özgür yaklaşmışlardır. Fakat genel itibariyle Arap dilcileri arasında muhafazakârlar çoğunlukta özgürlükçüler ise azınlıktadır.⁵

---

² Zâzâ, Hasan, *el-Lisân ve'l-insân*, Beyrut: Mektebetü'd-dirâsâti'l-luğaviyye, 1990, s. 95.

³ Hâkim, 1342: IV/87.

⁴ Cubran, Süleyman, *'Alâ hâmişi't-tecdîd ve't-takyîd fi'l-luğati'l-'Arabiyyeti'l-mu'âsıra*, Hayfa: Mecme'u'l-Luğati'l-'Arabiyye, 2009, s. 7.

⁵ Emin, Ahmed, "Medresetü'l-kıyâs fi'l-luğa", *Mecelletü mecme'u'l-luğati'l-'Arabiyye*, 7, 1953, s. 351.

Yakın dönem Arap dil tarihi incelendiğinde dil anlayışındaki gelenek ve yenilik tartışmalarının çok derin kökleri olduğu görülecektir. Burada *العرق*/etnik merkezlilik kavramına dikkat çekmek istiyoruz. Etnik merkezlilik kısaca kendi kültürünün değer yargılarını, normlarını evrensel geçerliliğe sahip görme ve diğer kültürleri bu açıdan değerlendirme eğilimi şeklinde ifade edilebilir. Etnik merkezlilik anlayışına sahip bireyler ya da toplumlar kendi kültürünü ve ulusunu tabii olarak diğerlerinden üstün görmektedir. Bu anlayış bütün toplumları özellikle de gelişmekte olan toplumları zehirlemiş ve diğer toplumlardan farklı oldukları bütün noktalarda radikalleşmeye sevk etmiştir.⁶

Arap toplumlarında İslam dini ile büyük oranda değişen cahiliye asabiyet anlayışı ve özellikle XIX. ve XX. yüzyılda yaşanan trajik siyasi hadiseler neticesinde Arap-İslam kimliği, farklı etnik kimlikler kazanmış din, devlet, ümmet vb. kimliklerinin yerini etnik kimlik almıştır. Mesela Lübnanlı bir Hristiyan kimliğini “أنا عربي أولا، ومسيحي ثانيا، ولبناني ثالثا” /Ben önce Arap’ım, sonra Hristiyan’ım, üçüncü olarak da Lübnanlıyım.”, bir Suudi Arabistanlı Müslüman da kimliğini “أنا عربي أولا، ومسلم ثانيا، وسعودي ثالثا” / Ben önce Arap’ım, sonra Müslüman, üçüncü olarak da Suudi Arabistan’lıyım.” şeklinde dile getirmektedir. Bu noktada Araplık şuuru koruyan hatta besleyen ana unsurlardan birisinin Arapça olduğu söylenebilir. Nitekim Arap toplumu kendi kültürünü “حضارة الكلمة / kelime medeniyeti” olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla Arapça, Arap toplumunun derin kimliğini temsil etmektedir.⁷

Dil ve kimlik arasındaki ilişki oldukça karmaşıktır. Fakat daha da karmaşık olan zamanla insani fikirlerin, yaşam tarzlarının değişmesiyle sürekli yenilenen farklı toplumsal kimliklerin birlik sorunudur.⁸ Mesela Kürt, Müslüman ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı bir insanı düşünelim. Burada en az üç kimliği kabul etmek zorundayız: *هوية وطنية*/milli kimlik; Türkçe konuşmayı gerektirir, *هوية قومية*/etnik kimlik; Kürtçe konuşmayı gerektirir, *هوية دينية*/dini kimlik belli oranda Arapça bilmeyi gerektirir. Böyle bir insanın sahip olduğu bu tür farklı kimlikler, çok boyutlu dilsel çatışma alanlarını yansıtmaktadır.

⁶ Cubran, ‘*Alâ hâmişi’t-tecdîd ve’t-takyîd fi’l-luğati’l-‘Arabiyyeti’l-mu’âsıra*, s. 12.

⁷ el-Berîdî Abdullah, *el-Luğatu huviyyetu’n-nâtika*, Riyad: Mektebetü’l-Melik’l-Fahd, 1434h., s. 24.

⁸ Amâra, Muhammed, “*el-Luğatu ve’l-huviyyetu: te’sîrât ve tedâ’iyât ‘ala’t-t’alîm el-‘Arabiyyi fi İsrâil*”, *Kitâbu dirâsât*, 2010, s. 23.

Toplumsal kimlik (هوية جماعية) dili ve bireysel kimlik (هوية فردية) dili uyum içindeki Arap-Müslüman her ne kadar yukarıda zikredilen bazı fer'î kimlik problemlerinden kurtulmuş görünse de çeşitli sebeplerden dolayı çatışma ihtimali hala söz konusudur. Zira burada başka bir dilsel problem الثنائية اللغوية/bilingualism/ dil ile ilgili ikilik; çift ana dile sahip olma ve الازدواجية اللغوية/diglossia/ dilin ikiye bölünmesi, ortaya çıkmaktadır. Bilingualism Arapça konuşan Afrika ülkelerinde yaygınken diglossia bütün Arapça konuşan ülkeleri, hakları kapsamaktadır. Konunun muhtemel boyutları izah etmek için bir örnek daha vermek istiyoruz: Bilgi teknolojileri sahasında çalışan Arap bir Müslüman tasavvur edelim. Bu şahıs ülke çapında ticaret yapabilmek için toplumsal kimliği temsil eden اللغة العربية الفصحى/ Fasih Arapça'yı, ülke içinde bölgesel bazda ticaret yapabilmek için de mahalli kimliği temsil eden اللغة العامية/ halk dilini bilmek zorundadır. Dolayısıyla aynı ülkede salt iletişim dili düzeyince ikilik problemi yaşanmaktadır. Başka açıdan aynı kişi doğu Arap dünyasında iş yapmak istiyorsa İngilizce'ye, batı Arap ülkelerinde de Fransızca'ya ihtiyaç duymaktadır.⁹ Dikkat çekmeye çalıştığımız husus, bu sorunun Arapça konuştuklarını, aynı ırkın mensubu olduklarını iddia eden gruplar arasında cereyan etmesidir. Yoksa Arap toplumu ile diğer yabancı ülkelerin ve kültürlerin etkileşiminden bahsetmiyoruz.

Arapça konuşan dünya geniş, heterojen coğrafi alanı kapsar ve farklı kentsel mekânları, sosyal organizasyonları, dil durumlarını ihtiva eder, buna ilaveten dünyanın çeşitli yerlerindeki Arapça konuşanları da içerir.¹⁰ Böylesine geniş demografik yapının formal-informal dil yapısını, sosyal değişim ve dil değişim ilişkisinin nokta tespitini yapmak pek mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte Arap dilci, edebiyatçı ve aydınlarının yaygın kanaati Arap dilinin bugünü ve yarını için artan dilsel tehditlerin mevcut olduğu yönündedir. Bu noktada en büyük zararı da bizatihi Arapların verdiği düşünülmektedir. İster mahkî dilin her alanda yaygınlık kazanmasıyla olsun, isterse kasıtlı-kasıtsız yabancı kavramların Arap dili bünyesine dâhil edilmesiyle olsun, Arap dünyasındaki bütün toplumsal katmanlar nezdinde “الردة اللغوية” dilin inkârı” içerisinde olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla Hicr Sure'sinin dokuzuncu ayetine

⁹ el-Berîdî, *el-Luğatu huviyyetu'n-nâtika*, ss. 59-60.

¹⁰ Miller, Catherine, “Arabic urban vernaculars: Development and Changes”, *Arabic in the City: Issues in Dialect and Language Variation*, Catherine Miller, Enam al-Werl (eds), London and New York: Routledge, 2007, s. 1.

﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ “Hiç şüphesiz zikri (Kur'an'ı) Biz indirdik ve onu koruyacak olan da Biziz.” atfı yapılarak Arap dilinin de mutlak İlahi koruma altında olduğu inancından uzaklaşmıştır.¹¹

Genel itibarıyla Arap diline özelde modern Arapça'ya yöneltilen eleştiriler, art niyetli oryantalist yaklaşımlar hariç tutulursa, bireysel ve toplumsal işlev kaybı taşımaktadır. Başka bir ifadeyle dilin dört temel işlevi (okumaya, yazma, dinleme ve konuşma) noktasında bireyin/toplumun karşılaştığı pratik sorunlar üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu eleştirileri şu şekilde sıralayabiliriz: Müteradif kelime fazlalığı, öğrenim-öğretim zorluğu, yerel lehçe karmaşası, bilimsel-teknolojik ıstılahların noksanlığı. Çalışmamızın hacmi nispetinde bu eleştirilere temas etmek istiyoruz.

1. 1. Müteradif Çokluğu

Muhafazakâr Arap dilcilerinin çoğu dildeki bir müsemmaya delalet eden onlarca bazen yüzlerce lafız/ismün bulunmasını Arapça'nın zenginliği saymaktadırlar. Gerçekte teradüf olgusu dili zenginleştirmekte, geliştirmekte midir, yoksa o Arapça konuşanlara bile ağır gelen, dilin hareket kabiliyetini tıkayan bir olgu mudur?

Arap dili bünyesinde yer alan müteradif lafızların nasıl ortaya çıktığının tespiti zordur. Dilbilimcilerin zikrettiğine göre müteradif lafızlar muhtemelen aynı ya da birbirine yakın manaları, her Arap kabilesinin farklı şekilde isimlendirmesinden kaynaklanmaktadır. Daha sonra bu lafızlar mu'cemler vasıtasıyla toplanmış ve dile yerleşmiştir. Fakat teradüf dilde asıl kabul edilmemektedir. Fakat tarihsel uzaklık ile birlikte delaletleri birbirine yakın lafızlar arasındaki ince ayrımlar kaybolmuş ve sonraki nesillere müteradif ya da müsavi şeklinde görünmüştür. Mesela *الحسب* ve *النسب* kelimeleri bugün müteradifmiş gibi kullanılmaktadır, ikisiyle de kişinin mensup olduğu soy kastedilmektedir. Ancak bu iki kelimenin ilk delaletleri birbirinden farklıdır, asıl itibarıyla *النسب* kişinin soyunun şerefli olması, *الحسب* de kişinin babası ve dedeleriyle değil kendi başına elde ettiği şeref anlamına gelmektedir.

Şu hususu da ilave etmek mümkündür. Edebi üslup; özellikle şiir ve makamat türleri, klasik dönemlerdeki teradüfün ana sebeplerinden biri sayılmaktadır. Vezin ve kafiye zarureti, şairi birbirine yakın anlamlı farklı lafızları seçmeye mecbur bırakmaktadır. Dolayısıyla müteradif kullanımlar artarak mütekariblere dönüşmekte ve lafız enflasyonuna neden olmaktadır.¹²

¹¹ el-Berîdî, *el-Luğatu huviyyetu'n-nâtika*, ss. 9-10.

¹² Cubran, *'Alâ hâmişi't-tecdîd ve't-takyîd fi'l-luğati'l-'Arabiyyeti'l-mu'âsıra*, s. 81-82.

Ancak bugün çağdaş dilcilerden bazıları müteradiflerin sık kullanılmasını dilsel eğlence ve gevezelik olarak nitelendirmektedir. Onlar, müteradiflerin çokluğuyla övünülecek çağların geride kaldığını ve modern medeni yaşam tarzının kendilerini, her bir nesnenin toplumun bütünü tarafından anlaşılabilir bir karşılığının/isminin olması gerektiğine mecbur bıraktığını, dolayısıyla kılıç için elli, bal için seksen, cennet için yüz, musibet için dört yüz karşılığa ihtiyaç olmadığını belirtmektedir. Aynı şekilde ¹³أضداد lafızların kullanımının da ortadan kaldırılması gerektiği düşünülmektedir. Çünkü manaların açık lafızlarla ifadesi dilin temel işlevidir, şayet tek bir lafız delalet ettiği anlamı ve o anlamın tam zıddını kendi bünyesinde barındırırsa şüpheye, anlamın gizli kalmasına yol açar ve dilin işlevinin yerine getirilememesi anlamına gelir. Dolayısıyla lafız-anlam ilişkisinin mantık düzleminde sınırlandırılması gerekir.¹⁴

1. 2. Arapça Öğretim-Öğretim Zorluğu

Temel iletişim aracı olması yönünden Arapça, zor bir dil midir, eğer zor ise Araplar ve Arap olmayanlar bu dili öğrenme ve öğretme konusunda hangi zorluklarla karşılaşmaktadır? Arapların bir ya da birkaç yabancı dili kurallı bir şekilde kullandıkları gözlemlenirken Arapça'yı aynı düzeyde kurallarına riayet ederek kullanmada güçlük çekmelerinin izahı nedir? Araçların son derece dönüştüğü, talim-terbiye alanında pedagojik formasyon metotlarının geliştiği bir dünyada neden Araplar okumaya ve üretmeye zaman kalmaksızın uzun zaman dilimlerini okumanın nasıl öğrenileceğine harcamak zorunda kalmaktadır, diğer bir ifadeyle dünya nüfusu öğrenmek için okurken, neden Arap toplumu okuyabilmek için öğrenmektedir?¹⁵

Arapça'nın zorluğundan bahsedenler özellikle iki hususu vurgulamaktadır, fasih dil yapısının zorluğu ve fasih dili öğrenme ve öğretmede yaşanan sorunlar. Ancak eğitimsel zorluklar, çağdaş Arap dilcileri tarafından, bütün dillerin yabancılar açısından zor olduğu düşünüldüğü için, kabul edilmemektedir. Yapısal zorluklar noktasında ise Arap dilciler dil zorluluk derecesinin farklılaşmasını, yeni ve eski dil kavramlarıyla açıklamaktadır. Dolayısıyla Arapça gibi tarihsel bağları

¹³ Birbirine zıt iki anlamı barındıran kelimeler.

¹⁴ Cubran, 'Alâ hâmişî't-tecdîd ve 't-takyîd fî'l-luğati'l-'Arabiyyeti'l-mu'âsıra, s. 83-84.

¹⁵ Ömer 'Abîd Hasene, "Kitâbu'l-i'rtikâ bi'l-'Arabiyye fi vesâ'il-i'lâm, s.4, <http://site.iugaza.edu.ps/mfranje/files/2010/02/بالعربية-الارتقاء-كتاب.doc>

kuvvetli dillerin, İngilizce ve Fransızca gibi nispeten yeni dillere göre daha zor olduğu ifade edilmektedir.¹⁶

Arapça zor bir dil olabilir fakat dünyanın en zor dili de değildir. Zorluğunun esas nedenlerinden birisinin yapı ve dağarcık algısında, yüzlerce yıl öncesinin klasik dil anlayışının devam ettirilmesi çabası olduğu dile getirilmektedir. Dolayısıyla asırlar önce nahivcilerin içtihatlarıyla şekillenen Arapça'nın çağın ihtiyaçları doğrultusunda başka nahvî içtihatlarla tadil edilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır.¹⁷ Ayrıca Arapça'nın zorluğunun iştikak (tek bir dilsel kökten "الجزر الثلاثي" sadece çok az kısmı kullanılabilecek yüzlerce kelime türetilmesi), teradüf (anlamca birbirine yakın durumlar için yüzlerce kelime varlığı), sema (sadece lügatlere bakarak öğrenilecek cemi teksirler), sülasi mücerret bapları, semai mastarlar ve müzekker-müennes ayrımı gibi çeşitli dilsel zenginlikten kaynaklandığı savunulmaktadır.

Özellikle XX. yüzyıl boyunca birçok dilci, edebiyatçı, aydın Arapça, gramer kaidelerinde ve sözcük yapılarında, teysir ve ıslah çağrısı yapmıştır. Bu noktada Arap dilini temelden sarsacak ölçüde radikal teklifler sunmuşlardır. İrabin ilga edilerek kelimenin sonunun tamamen sakin okunması, Arap harflerinin Latin harfleriyle değiştirilmesi, mahkî dilin resmi dil seviyesine çıkarılarak Latin harfleriyle yazmaya geçilmesi, her harfin önüne arkasına başka harf bitişmeden değişmeyecek şekilde yazılması gibi.¹⁸

Bütün bu teklifler, sahiplerinin Arap diline düşmanca yaklaştıkları anlamı gelmez. Ki bu tekliflerden daha ileri boyutlarda olanları da yakın tarih içerisinde yapılmış ve hali hazırda da yapılmaktadır. Dolayısıyla bu vb. önerileri mevcut dilsel yapıda karşılaşılan güçlüklerin açık itirafı olarak görmek mümkündür. Zaten bu davetlerin hepsi dilsel alanın dışındaki sebeplerden ötürü gündemden düşmüştür. İlk âmil dinidir. Kuran'ı Kerim Arapçasına muhalif değişim çağrıları doğal olarak yankı bulmamıştır.

﴿فَرَأَانَا عَزِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾ "Onu pürüzsüz ve dosdoğru Arapça bir Kur'an olarak indirdik."¹⁹ ayetinde belirtilen saflık korunmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla Kur'an'ı Kerim on dört asır boyunca Arap dilini hem korumuş hem de şekillendirmiştir. İkinci âmil kavmîdir. Arapça, Arapça konuşanlar

¹⁶ el-Faysal, Samir Ruhî, *Kadâyâ'l-luğati'l-'Arabiyye fi 'asri'l-hadîs*, el-'Ayn: Nâdî turâsî'l-Î'mârât, 2007, s. 21.

¹⁷ el-Faysal, *Kadâyâ'l-luğati'l-'Arabiyye fi 'asri'l-hadîs*, s. 35.

¹⁸ Cubran, *'Alâ hâmişî't-tecdîd ve't-takyîd fi'l-luğati'l-'Arabiyyeti'l-mu'âsira*, s. 28.

¹⁹ Kur'an'ı Kerim, Zümer 39/28.

arasında en önemli bağ görülmektedir. Üçüncü âmil ise yukarıdaki iki amilin meydana getirdiği muhafazakârlıktır. Bu ve benzeri sebeplerden ötürü yapılan çağrılar havada kalmıştır. Her ne kadar mezkûr âmiller fasih dili değişimden koruyabilmişse de fasih dilden keskin şekilde ayrılan lehçelerin neşet etmesini engelleyememiştir. Fakat Arap toplumu bölgesel lehçeleri fasih Arapça'ya tercih etmek suretiyle değişimi/dönüşümü tesis etmeye çalışmıştır. Pek muhtemeldir ki Arapça, saydığımız harici etkenlerin tesiri olmadan tabi bir şekilde dönüşseydi, Malta adasında konuşulan ve içine çok fazla İngilizce ve İtalyanca kelimenin dâhil olduğu, aslında bir Arap dili lehçesi olan Malta dili gibi Arapça'dan türeyen müstakil bölgesel dillerin ortaya çıkma riskiyle karşı karşıya kalabilirdi.²⁰

1. 3. Mahkî Dil Sorunu

Dil yüzyıllardır araştırmaların nesnesi olmasına rağmen dil-toplum ilişkisi, 1940-50'li yıllarda toplumsal dilbilimin alt disiplin alanı olarak ortaya çıkmasıyla birlikte incelenmeye başlanmıştır. Toplumsal dilbilim/socio-linguistik, sosyo-kültürel ve dilbilimle ilgili fenomen olması yönünden dil çalışmalarının bir parçasını oluşturur. Bireyler tarafından oluşturulmuş dilin bireyüstü özelliklerini araştırır. Toplumsal dilbilim dil varyantları, yerel lehçe ve ağızlar gibi toplum içindeki bütün dilsel çeşitliliği tahlil etme amacından hareket eder.²¹ 1950'li yıllardan itibaren yapısalcı ve işlevselci dilbilimciler Arap dili lehçe tanımlamalarına, 1960'lardan itibaren de modern standart Arapça ve lehçe ilişkisini tespit etmeye ağırlık vermiştir. Arap dünyasındaki bu tür bölgesel dil çalışmalarını diyalektoloji adı altında çoğunlukla Amerikalı, İngiliz ve Fransız bilim adamları yapmıştır.²²

Bugün bölgesel lehçelerin tümünü ifade etmek için “العامة/el-âmmiyye” terimi kullanılmaktadır. Bazı çağdaş âlimler bu terimin vakıayı uygun şekilde ifade etmediğini dile getirmektedir. Onun yerine folklorik konuşma dili anlamındaki “اللغة المحكية” tabirini kullanmaktadır. Biz de yazımız boyunca bu tabiri kullanmayı tercih edeceğiz. Benzer şekilde bazı dilciler “اللغة الفصحى/el-luğatu'l-fushâ” ve “اللغة المكتوبة/el-luğatu'l-mektûbe” tabirlerin de bugünkü Arapça'yı kâmil manada yansıtmadığını düşünmektedir. Çünkü kimi dilciler haber spikerleri, gazeteciler, radyocular, siyasetçiler, bilim adamları vb. tarafından kullanılan dilin, klasik fasih Arapça ile karşılaştırılmayacak ölçüde bariz hatalar taşıdığını düşündükleri için bu

²⁰ Cubran, 'Alâ hâmişi't-tecdîd ve't-takyîd fi'l-luğati'l-'Arabiyyeti'l-mu'âsira, ss. 29-30.

²¹ Alshamrani, Hassan, “Diglossia in Arabic TV stations”, *Journal of King Saud University Languages and Translation*, Erişim tarihi: 6 Mayıs 2011, s. 67.

²² Miller, “Arabic urban vernaculars: Development and Changes”, s. 9.

tabirlerinin kullanılmasını uygun görmemektedir. Bu yüzden bu iki kavram yerine “اللغة المعيارية/ ölçülü dil” terimi kullanmaktadır.²³ Bu terimin de İngilizce “standart Arabic” ifadesinin harfî tercümesi olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Toplumsal dilbilim ve lehçebilim uzmanlarının tespitlerine göre istisnasız Arap ülkelerinin tamamında farklı koşullar altında konuşulan Arapça'nın iki veya daha fazla varyantı bulunmaktadır. Örneğin sadece Libya içinde birbirinden bağımsız üç ana lehçe konuşulmaktadır; Batı Tripolitaniyen, Doğu Kyrenaika ve Güneybatı Fessan lehçeleri.²⁴ Bu dilsel durumu Charles A. Ferguson (1921-1998) “diglossia/ الازدواجية اللغوية” şeklinde kavramsallaştırmıştır. Ayrıca diglossia olgusunun Yunanca, Germence ve Haiti dillerinde de bulunduğu işaret etmiştir. Bu bağlamda Ferguson çeşitli Arapça dil seviyelerini yüksek (fasih dil üslubu) ve düşük (mahkî dil üslubu) adı altında iki kısma ayırmıştır.²⁵ Ferguson, bu varyantların özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

- a) Her ikisinin de birbirlerine göreceli üstünlükleri vardır.
- b) Yüksek varyant, düşük varyanta göre daha fazla itibar sahibi olduğu için en üstün dil kabul edilir.
- c) Yüksek varyantın edebi mirası varken, diğerinin yoktur.
- d) Öğrenilme koşulları farklıdır, düşük varyant sosyal hayat içinde sözlü gelenekle öğrenilir, yüksek varyant sadece okulda öğrenilebilir.
- e) Yüksek varyant geleneksel gramer yapısını ölçü alır.
- f) Yüksek varyant daha karmaşık gramer yapısına sahiptir ve daha fazla çekimi vardır.
- g) Her ikisi de aynı kelime dağarcığını kullanır fakat aralarında bazı kavramsal ayrımlar vardır.
- h) Yüksek ve düşük varyantın ses bilimsel özellikleri ayrı ayrı karmaşık sisteme sahiptir.²⁶

XIX. ve XX. yüzyılda Arapça'nın yüksek ve düşük varyantının değişen kullanım alanlarını şu iki tabloda özetleyebiliriz:

²³ Cubran, 'Alâ hâmişi't-tecdîd ve't-takyîd fi'l-luğati'l-'Arabiyyeti'l-mu'âsira, ss. 62-63.

²⁴ Hamed, Fawzi Younis Hamed, “A Sociolinguistic Perspective on the Arab Spring and Its Impact on Language Planning Policy: the Case of Libya”, *Arap World English Journal, AWEJ* c.5, sy. 3, 2014, s. 357.

²⁵ Eun- Kyeong, Yun, “A Study on the Efficient Teaching Method of the Arabic Language - From the viewpoint of Arabic Sociolinguistics -”, *Al-Ustath Journal*, 20, 2012, s. 91, 94.

²⁶ Alshamrani, “Diglossia in Arabic TV stations”, *Journal of King Saud University Languages and Translation*, s. 59.

XX. Yüzyıl²⁷

Dilsel Eylem	Yüksek	Düşük
Cami ve Kilise vaazları	*	
Kişisel mektuplar	*	
Siyasi hitaplar	*	
Üniversite dersleri	*	
Film, dizi	*	
Aile, arkadaş çevresi iletişimi		*
Radyo, Televizyon haber bültenleri	*	
Radyo tiyatroları		*
Gazete yazıları	*	
Karikatür metinleri		*
Şiirler	*	
Müzik icraları		
Örgüt mesajları	*	
Halk edebiyatı		*

XXI. Yüzyıl

Dilsel Eylem	Yüksek	Düşük
Cami ve Kilise vaazları	*	
Kişisel mektuplar	*	
Siyasi hitaplar	*	
Üniversite dersleri	*	
Film, dizi	*	
Aile, arkadaş çevresi iletişimi		*
Radyo, Televizyon haber bültenleri	*	
Radyo tiyatroları		*
Gazete yazıları	*	
Karikatür metinleri		*
Şiirler	*	
Müzik icraları		
Örgüt mesajları	*	

²⁷ Cubran, 'Alâ hâmişî't-tecdîd ve't-takyîd fi'l-luğati'l-'Arabiyyeti'l-mu'âsıra, s. 93.

Muhammed Sâid el-Bedevî Mısır'da konuşulan çağdaş Arapça'yı beş grupta değerlendirmektedir, bu tasnif Arap ülkelerinin çoğundaki dil durumunu kapsayabileceği için maddeler halinde değinmek istiyoruz.

a) “نصحي التراث/Klasik Fusha”: Kur'an-ı Kerim'in, din adamlarının, Ezher ulehasının ve dini programların icrasında kullanılan kadim/tarihi/edebi dildir.

b) “نصحي العصر/ Modern Fusha”: Kapsamı Klasik Fusha'dan daha geniştir ve çağdaş medeniyetlerden etkilenen Klasik Fusha'nın yeni şekli kabul edilir. Hayatın bütün alanlarında kullanılır ve Klasik Fusha ile kıyaslandığında üslubu basittir ve yabancı kelimeler içerir.

c) “عامية المتفهمين/Yüksek düzeyde resmi eğitim almış kişilerin folklorik dili”: Çağdaş kültürden beslenen bilim, siyaset, sanat ve toplumsal meselelerin konuşulduğu mahkî dildir.

d) “عامية المتنورين/Yüksek düzeyde resmi eğitim almamış kişilerin folklorik dili”: Günlük hayat içinde okuma-yazma bilenlerin konuştuğu dildir.

e) “عامية الأميين/Ümmilerin folklorik dili”: Fasih dilden ve çağdaş kültürden etkilenmeyenlerin konuştuğu dildir.²⁸

Yukarıdaki düşük ve yüksek varyant/fasih ve mahkî dil ayrımının Arapça'nın etkinliğini zayıflatığı görülmektedir. Çünkü bu durumda Arap toplumu aralarında tarihi kopukluk bulunan iki dil arasında bölündüğü için iki boyutlu dilsel fakirlikle yüzleşmektedir. Aynı şekilde Arap toplumu içerisinde fasih-mahkî dil ayrımı bireyin zihin dünyasında ikiliğe neden olmaktadır. Bireyler fasih dil ile icra edilen dilsel eylemi zihninde mahkî dile çevirip anlamlandırmak ya da fasih dille aktarması gereken eylemi önce mahkî dille düşünüp fasih dile tercüme ederek aktarmak zorunda kalabilmektedir.²⁹

Bir başka açıdan özelde Arap toplumu genelde Arapça öğrenmek isteyen herkes, tek bir dilin yetkin eğitimi için birbirinden koparılması mümkün olmayan iki olguyla karşılaşmaktadır. Çünkü her bir olgu ya müstakil eğitim zorluğu ortaya çıkarmakta ya da ikisinden birini göz ardı etme mecburiyeti doğurmaktadır.

²⁸ Eun- Kyeong, “A Study on the Efficient Teaching Method of the Arabic Language”, ss. 94-95.

²⁹ Khalil, “The evolution of the Arabic language through online writing: the explosion of 2011”, s. 9.

Bu bağlamda Arapça öğretimi noktasında diglossia olgusu dikkate alınarak, tarihsel süreçte özellikle Amerika'da tatbik edilen bazı yöntemleri zikretmek istiyoruz:

a) Fusha't-turas'ı esas alan bu yol XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren dini, tarihi, edebi, felsefi ve coğrafi eserler üzerinden Arapça öğretimini esas alır.

b) Fusha'l-'asri'l-hadîs halen en yaygın Arapça öğretim metodu olarak kabul edilmektedir. Bu yol öğrencilere Arapça lehçelerini kolaylaştırma açısından en iyi yol olsa da nihayetinde diglossia sorununu çözememektedir.

c) Yerel lehçelere dayanan yöntem: Öğrencilerin dikkatini çekmeyi başarabilen bu yol konuşma becerisi alıştırmalarına yoğunlaşır. XX. yüzyılın ortalarından itibaren Amerikan üniversitelerinde Fusha'l-'asri'l-hadîs metoduyla birlikte yürütülerek Suriye, Irak, Mısır gibi temel bölgesel lehçeler üzerinden konuşma becerisi kazandırmayı hedefler.

d) Orta dile dayanan yol. Bu yol da fasih ve mahkî lehçelerin merkezi yönlerini esas alır.³⁰

Mezkûr yöntemlerden anlaşılacağı üzere batılı araştırmacılar, Arapça konuşmayan Müslüman araştırmacıların aksine Arapça'nın her iki varyantını da önemsemektedir. Daha açık söylersek Arapça konuşmayan Müslüman dünyası Arapça'yı dini metinlerin anahtarı olarak görürken batı dünyası siyasi, ekonomik, dini ve kültürel etkileşimin aracı olarak görmektedir.

Özellikle halk nezdinde mahalli lehçeler doğal dil mesabesinde, fasih dil ise yapay dil pozisyonundadır. Dolayısıyla fasih dil günlük hayatında dışında dini ve sınırlı bilimsel alanlarda kullanılan yabancı dil olarak algılanmaktadır.

Dili Arapça olmayan Müslüman toplumlarda ise algı bütünüyle ters istikamettedir. Arap toplumunun dilsel ihtiyaçlarına bakılmaksızın mahkî dil modern dönemde ihdas edilmiş suni dil; fasih dil de Müslüman Arap dünyasının ihmal ettiği doğal dil görünümündedir.³¹

Ancak her şeyden önce dilin, toplum içinde bireyin etkili bir fert olma çabasının yegâne araçlarından biri olduğu unutulmamalıdır. Klasik dönemde birey etkin konumunu fasih ve belîğ konuştuğu zaman kazanabiliyordu bugün ise kendisini hangi dil-lehçe ile en iyi ifade edebiliyorsa onunla kazanmaktadır. Hatta günümüzde fasih konuşmak

---

³⁰ Eun- Kyeong, "A Study on the Efficient Teaching Method of the Arabic Language", s. 98.

³¹ Cubran, 'Alâ hâmişî't-tecdîd ve't-takyîd fî'l-luğati'l-'Arabiyyeti'l-mu'âsıra, s. 16-17.

toplumsal düzeyde mekâna ve zamana uymuyorsa bazen abes karşılanmaktadır.³² Çünkü mahkî dil, modern hayatın bütün alanlarına hükmetmektedir. Daha önceleri fasih Arapça ile tercüme edilen yabancı diziler mahkî dil ile izleyiciye sunulmaktadır. Haber programları ve belgeseller hariç televizyon yayınların çoğu mahkî dille yapılmaktadır.³³ Bugün Arap toplumu Arapça yayın yapan yaklaşık altı yüz uydu kanalına erişim sağlayabilmektedir. Bu kanallarda Levantin, Körfez, Mısır ve Afrika lehçeleri birbirleriyle rekabet etmektedir. Geçtiğimiz asırda Mısır'ın siyasi ve ekonomik konumu Arap sinema ve müzik endüstrisindeki üretici rolü Mısır lehçesinin Araplar arasında geniş kitlelere hitap etmesinden dolayı Arap ülkeleri arasında bilinmekte ve anlaşılmaktadır. Fakat diğer lehçeler özellikle Afrika lehçeleri Araplar arasında iletişim sorunlarına neden olmaktadır.³⁴

İletişim esnasında Arap toplumu mahkî dili samimi bulurken fasih dile karşı mesafeli yaklaşmaktadır. Bundan dolayı politik konuşmalar söz konusu olduğunda mahkî dille yapılan konuşmalar fasih dille yapılanlara göre daha doğru ve samimi kabul edilmektedir. Mısır'da Hüsnü Mübarek'in istifasından sonra başbakan olarak atanan Essam Şerif, Tahrir Meydan'ında kalabalığa yaptığı konuşmayı mahkî dille yapmış ve samimi biri olarak algılanmıştı. Dolayısıyla özellikle toplumsal eylemlerde fasih Arapça'nın etkisi mahkî Arapça karşısında düşüktür.³⁵ Ancak el-Kaide, Tâlibân, Hizbullah, Daiş gibi dini tabanlı örgütler kitlesel beyanatları fasih Arapça ile yapmaktadır.

XIX. yüzyılın ortalarına kadar Arap siyasi liderleri fasih Arapça ile beyanat vermekteydi. Fakat Mısır lideri Cemal Abdünnasır (1918-1970) ile birlikte politik hitaplarda mahkî dil de kullanılmaya başlandı. Nasır ile birlikte yerel lehçelerin politik dil üzerindeki etkisini fark eden Libya lideri Muammer Kaddafi ve Irak lideri Saddam Hüseyin gibi siyasetçiler, sadece etkili retorik için değil aynı zamanda toplum tarafından da bu şekildeki hitabın arzulanan hale gelmesinden dolayı, ulusal konuşmaları klasik Arapça ve bölgesel lehçe karışımıyla yapmaya başladı.³⁶

³² Abdülaziz, Muhammed Hasan, *Luğatu's-sahâfeti'l-mu'âsıra*, Kahire: Dâru'l-ma'ârif, ty, s. 8.

³³ Cubran, *'Alâ hâmişi't-tecdîd ve't-takyîd fi'l-luğati'l-'Arabiyyeti'l-mu'âsıra*, s. 68.

³⁴ Alshamrani, "Diglossia in Arabic TV stations", s. 64.

³⁵ Khalil, Saussan, "The evolution of the Arabic language through online writing: the explosion of 2011", *BRISMES 2012 Graduate Conference Papers*, Durham United Kingdom: [British Society for Middle Eastern Studies \(BRISMES\)](#), s. 10.

³⁶ Khalil, "The evolution of the Arabic language through online writing", s. 2.

Aynı dönemlerde yerel lehçeler çeşitli yazarlar tarafından yazı formunda da kullanılmıştır. Şair Bayram el-Tunûsî, Salah Cahîn ve Ahmed Fuad Necm şiirlerinde Mısır lehçesini; Muhammed Hüseyin Heykel, Tevfik Hakim, Yusuf İdris, Tayyib Salih gibi yazarlar da roman, hikaye ve oyunlarında yerel lehçeleri kullanmıştır. Bu tür yayınlar bugüne kadar artarak gelmiştir. Mesela 2008 yılında “Âyzah atjawwiz” adıyla Mısır lehçesinde yayımlanan kitap büyük başarılar elde etmiştir. En iyi satan kitaplar arasında yer alan bu roman yayımlandığı andan itibaren yedi baskı yapmış ve televizyon dizisi uyarlanmıştır. Bu vb. popüler kitaplar çağımızda özellikle gençlere yönelik yerel lehçe dilinde yazılmış kitapların basılmasına doğru değişen eğilimi göstermektedir.³⁷

Arap baharı sürecinde Facebook, Twitter gibi sosyal medyadan paylaşılan içerikler daha fazla halk kitlelerine ulaşmak amacıyla çoğunlukla yerel lehçeler üzerinden yapılmıştır. İnternet kullanıcıları yeni nesil geleneksel yazı formlarını by-pass ederek kendilerine has orijinal konuşma dili, yazı stili geliştirmişlerdir. Bu sayede fasih Arapça ile iletilen mesajları tam anlayamama ihtimali olan eğitim seviyesi düşük halk kitlelerinin devrime katkı sağlaması temin edilmiştir. Bu süreçte internet ortamında mahkî dil yazı formu kullanılarak oluşturulan devrim blogları Mısır lehçesi ile kitap halinde basılmıştır.³⁸

Özellikle 1950 sonrası bağımsızlık ve pan-Arap milliyetçilik faaliyetlerinin artması sonucu birçok gözlemci ve ulusal aktör hem kırsal hem de kent lehçelerinin kitlesel medya ve yaygın eğitim kanalıyla modern standart Arapça'nın defakto konumunun lehçeleri standardize edeceğine inanmaktaydı. Böylelikle dilsel, kültürel ve siyasal birlikteliğin yakalanılacağı düşünülmekteydi.³⁹ Fakat bugün, mahkî ve fasih dil arasında iletişim araçları ve bilimsel kültürün yaygınlaşmasına rağmen sadece cüzi bir yakınlaşma mevcuttur. Fasih dil, yazın alanında resmi araç olmaya devam ederken mahkî dil de toplum hiyerarşisindeki bütün fertlerin hiçbir şekilde müstağni kalamayacağı konumunu devam ettirmektedir.⁴⁰

---

³⁷ Khalil, “The evolution of the Arabic language through online writing: the explosion of 2011”, ss. 16-17.

³⁸ Khalil, “The evolution of the Arabic language through online writing: the explosion of 2011”, ss.10-11.

³⁹ Miller, “Arabic urban vernaculars: Development and Changes”, *Arabic in the City: Issues in Dialect and Language Variation*, s. 18-19.

⁴⁰ Cubran, ‘*Alâ hâmişî't-tecdîd ve't-takyîd fî'l-luğati'l-'Arabiyyeti'l-mu'âsıra*, s. 30.

1. 4. Kavram Sorunu

Arapça'nın kelime/kavram hazinesinin modern çağa ayak uydurmada yetersiz kaldığı düşüncesi XIX. ve XX. yüzyıl Arap aydınlarının en çok üzerinde durduğu hususlardan birisidir. Özellikle Arap diriliş/nahda hareketinin öncüleri çağa uygun özel mu'cemlerin tesisi noktasında yoğun tartışmalar yapmıştır. Bireysel veya küçük ilmi grupların ürettiği kavramlar gazete ve dergiler vasıtasıyla kamuoyuyla paylaşıyordu. Ancak resmi ya da gayri resmi bilimsel kuruluşlar olmadığı için üretilen yeni kavramlar ve kavramların kullanımı üzerinde ittifak sağlanamıyordu. Dolayısıyla yeni bilimsel ve teknolojik gelişmelerin nakli esnasında karşılaşılan dilsel sorunların halledilebilmesi için bilimsel dil akademilerin gerekliliği fark edilmiş oldu. Bu anlamda gayri resmi ilk dil akademileri arasında 1892'de Tevfik el-Bekrî (1870-1933) tarafından kurulan "Macma'u'l-Bekrî" zikredilebilir. Bu akademinin ürettiği kavramlara aşağıdaki örnekleri verebiliriz.⁴¹

بطاقة		Carte de visite	Fransızca	كارت فيزيت
محامي		Avocet	Fransızca	أفوكا تو
شرطي		Police	Fransızca	بوليس
محو		Salon	Fransızca	صالون
معطف		Paletot	Fransızca	بالطو
قفاز		Gauntlet	Fransızca	جوانتي
عم صباحا		Bonjour	Fransızca	بنجور
مرحى		Bravo	İtalyanca	برافو

İlk resmi dil akademisi Muhammed Kürt Ali önderliğinde 1919'da Dımaşk'ta "Mecmau'l-'ilmi'l-'Arabî" tarafından kurulmuştur. 1932'de Kahire'de "Mecmau'l-fuâdu'l-evvel ve 1942'de el-Macmau'l-'ilmi'l-'Irâkî" dil akademileri kurulmuştur. Dil akademilerine ilaveten üniversitelerdeki bilim kürsüleri de Arapça'nın modern kavram hazinesini geliştirmede önemli katkı sağlamıştır. Bu noktada Dimeşk Üniversitesi bünyesinde tesis edilen tıp fakültesi, modern tıp terminolojilerinin batı dillerinden Arapça'ya nakledilmesinde önemli başarılar elde etmiş ve Arap dünyasında Arapça tıp eğitimi veren ilk üniversite olmuştur.⁴² Bu akademilerin kuruldukları andan

⁴¹ Takeda, Toshiyuki, "Cuhûdu ruvvâdî'n-nahda ve'l-mecâmî'l-luğaviyye", *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies*, 5-1&2 (Şubat 2012), s. 40.

⁴² el-Faysal, *Kadâyâ'l-luğati'l-'Arabiyye fi 'asri'l-hadîs*, s. 42.

itibaren yaptığı çalışmalar ayrı bir araştırma konusu olmakla birlikte bugüne geldiğimizde mezkûr akademilerin gelişmiş iletişim olanaklarına rağmen ortak üslup geliştirdikleri söylenemez.

Ayrıca hız çağında yaşadığımız düşünülürse bu akademilerin kavram üretimi noktasında basın kanallarından daha hızlı hareket etmesi gerekmektedir. Zira televizyon yayınları ve gazeteler vasıtasıyla, bilimsel Arap dili kuralları gözetilmeden alelade üretilen dilsel karşılıklar, kamuoyuna ulaştıktan sonra yeni üretilen bilimsel karşılıkların öncekiler ile değiştirilmesi mümkün olamayacaktır. Benzer şekilde sağlıklı yollardan üretilen karşılıklar dile yerleştikten sonra, kural dışı karşılıklar başarısız olacaktır. Mesela “الاشتراكية” kavramı zaman ve kural açısından başarılı bir türetme olduğu için السوسIALIZM kavramı onun karşısında başarısız olmuştur.⁴³

Günümüzde Arapça'ya giren yabancı kaynaklı kelimelerin çoğu basın yoluyla girmektedir. Basın sektörü hızlı hareket etme zaruretinden dolayı ulusal ve uluslararası haber kaynaklarına bilgi aktarma ihtiyacını dikkate alarak Arapça karşılıkları türetme noktasında çoğunlukla harfi tercüme⁴⁴ başvurmaktadır. Zira basının, bilimsel kavram türetme mercilerini beklemeye vakti olmadığı için kavram hazinesini harfi tercüme yoluyla kendisi üretmektedir.

Arap toplumunda harfi tercümenin önemi XIX. yüzyılda modern bilimleri nakletme esnasında dildeki boş haneleri doldurma ve uygun karşılıklar bulma sürecinde ortaya çıkmıştır. Ancak ani ihtiyaçtan dolayı harfi tercüme metoduyla türetilen kavramlar pratik faydasından dolayı yabancı kökenli olmasına rağmen dilsel kaygı güdülmeden yaygın kullanım kazanmıştır. Bu durum da dilde atalet neden olmaktadır.⁴⁵

2. Dil ve Değişim

Tarihsel perspektiften bakıldığında çeşitli sebeplerden dolayı dilsel medlullerin ölümüyle delaletlerin öldüğü, aynı şekilde delaletlerin ölümüyle de medlullerin öldüğü müşahade edilir. Geleneklerin, ideolojilerin, yaşam biçimlerinin ortadan kaybolmasıyla bu sistemlerin etrafında vazedilen delaletler ve medluller de yok olur. Bundan dolayı dilin “اللغة الميتة/ölü dil” ve “اللغة الحية/canlı dil” şeklinde ifade edilmesi mümkündür. Bir başka deyişle dili konuşan canlı toplumun bulunmasıyla dil de varlığını sürdürür. Aksi

⁴³ Cubran, 'Alâ hâmişi't-tecdîd ve't-takyîd fi'l-luğati'l-'Arabiyyeti'l-mu'âsira, s. 32.

⁴⁴ Harfi tercümeden kast ettiğimiz bir ya da daha fazla kelimenin bir dilden diğerine delaletinin tercüme edilmesidir, yoksa lafzın manasının doğrudan nakledilmesi değildir.

⁴⁵ Buhaviş, Said, “el-Luğatu'l-i'lâmiyye fi't-tilfâz ve't-teğyîri'd-delâli bi'l-iktirâd, <http://dspace.univ-bouira.dz:8080/jspui/handle/123456789/537>

durumda toplumun ölmesiyle dil de ölür. Bazen dil günlük hayatta kullanılmaz ve sınırlı mekânlarda icra edilir, o zamanda yarı ölü dil adını alır, Latince gibi. Bu itibarla diller için değişim, dönüşüm zorunlu bir hal almaktadır. Bu zorunluluk bütün dilsel, kültürel kuvvetlerin karşılıklı etkileşimi ile gerçekleşmekte ve çeşitli yapısal değişiklikleri kapsamaktadır.⁴⁶ Çünkü delaletlerin ve medlullerin anlamı ancak kendine özgü bağlamla ilişki içinde anlaşılabilir. Bağlamı tesis eden şartlar yok olduğunda yeni delaletler-medluller, varlık alanlarını yeniden şekillendirmektedir.⁴⁷

İlk dönemlerden beri Arap toplumunda dinî, kavmî vb. sebeplerden ötürü saf Arapça'yı yabancı etkilerden korumak için yoğun çaba sarf edilmiştir. Bu da Arapça'nın kapalı sistem olarak görülmesine yol açmıştır. Yani dildeki değişimin önü alınmak istenmiştir. Ancak modern dönem Arap toplumlarıyla birlikte dilin algılanışında kısmî köklü değişiklikler meydana gelmiş ve dilin çevresini etkileyen, çevresinden etkilenen açık bir sistem olduğu sonucuna varılmıştır, yani dildeki içtihat kapısı aralanmıştır. Bu anlayış neticesinde Arap dilinde çeşitli müspet-menfi değişimler vücuda gelmiştir.⁴⁸

Modern dönem Arap yazın hayatında yaşanan değişiklikleri beş başlık altında kısaca değerlendirerek bu değişime ışık tutmak istiyoruz.

1- Birinci merhale edebi sanatların yoğun düzeyde kullanıldığı secî'li üslup merhalesidir. Okuyucuyu bıktıracak seviyede belagat sanatları kullanılmıştır. XIX. asrın son çeyreğine kadar devam eden bu dönemin en meşhur yazarları arasında Rifa'a Tahtâvî, Abdullah Ebû Suûd, Ahmed Faris eş-Şidyak zikredilebilir.

2- İkinci merhale belagat sanatlarının muhafazasıyla birlikte üslupta serbestliğin biraz yumuşadığı, yoğun secî'nin ve bedî sanatlarının hoş karşılanmadığı dönemdir. Bu dönemin yazıları gazete yazılarından çok edebi yazı hüviyetine sahiptir. Metinlerdeki saflık ve üslup parlaklığı korunurken sec'î ve muhsenâti-lafziyye'yi azaltmak suretiyle belagat sanatlarıyla okurun gözünde gerçeklerin gizlendiği algısından kurtulmaya çabalanmıştır. XIX. asrın sonuna kadar devam eden bu dönemin meşhur yazarları arasında Butrus el-Bustânî, Edîb İshak, Muhammed Abduh, Yakub Sarruf, Beşşare Takla sayılabilir.

⁴⁶ el-'Abîdân, Musa b. Mustafa, "el-mumât fi'l-luğa", *et-Turâsu'l-'Arabî*, 95, 2014 (Eylül) , s. 12-13.

⁴⁷ Köse, Aynur, "Medya Ve Dil Oyunları: Gündelik Dil Pratiklerinde Televizyon Dizilerinin Etkisi", *Millî Folklor*, 2012, Yıl 24, Sayı 93, s. 222.

⁴⁸ Amâra, "el-Luğatu ve'l-huviyyetu: te'sîrât ve tedâ'iyât 'ala't-t'âlim el-'Arabiyyi fi İsrâil", 25.

3- Üçüncü merhale şiddetli siyasi şartlar altında yazın dilinin kendi üslubunu oluşturmaya başladığı dönemdir. Gazetelerin çoğunun günlük çıkması, yazıda hızın, üslupta basitliğin zorunluluğu doğurdu. Dolayısıyla basımdaki bu hız yazarları konuştukları gibi yazmaya ve yazması-okuması kolay metinler oluşturmaya sevk etti. Çünkü yazarın evvelkilerin sanat itibar ettiği süslü ve musikili metinler yazmaya vakti yoktu. Bu merhale XX. asır ile başlamıştır ve en meşhurları arasında Müeyyid Gazetesinin sahibi Ali Yusuf, el-Livâ Gazetesinin sahibi Mustafa Kamil, el-Cerîde Gazetesinin sahibi Ahmed Lütfi Seyyid zikredilebilir.

4- Dördüncü merhale “el-makâletu’l-haberîyye veya el-haber el-makâlî” denen yazın türünün Muhammed el-Tabî’î tarafından ihdas edilmesiyle başlayan dönemdir. Bu tür ile birlikte okuyucu kitlesinde büyük artışlar olmuştur.

5- Mezkûr dönemlerden sonra yaşanan gelişmeleri beşinci merhale olarak adlandırabiliriz. Beşinci merhale günümüz yazın hayatının da şekillendiği merhalelerdir. Bu merhalede yazılar fazla veya eksik kelime kullanılmamaya dikkat edilerek ve işittiği zaman ümminin bile anlayabileceği halk üslubuna yakın pratik dil kullanılarak muhtasar şekilde yazılmaktadır. Bir diğer deyişle yazılar entelektüel kesime ve sokağa aynı anda hitap etmektedir.⁴⁹

Hülasa yeni yazın dili zikri geçen müteaddit üslup tecrübelerinden sonra kendisine has formu oluşturmuştur. Geçmiş asırlardaki aristokrat yazın üslubu modern asırda demokratikleşmiştir. Yukarıda verdiğimiz bu tasnif modern yazın Arapçasının sadece son iki asır zarfında geçirdiği dönüşüme kısaca işaret etmektedir. Zaten Arapça’nın diğer dilsel katmanlarında meydana gelen değişimleri tespit etmek oldukça güçtür.

Arapça’nın dönüşümünü etkileyen en önemli faktörlerden birisi Arap toplumunun yerelden yerel ötesine geçişi ve geçiş hızındaki ani değişikliklerdir. Araplar hali hazırda çöl hayatıyla modern hayatı iç içe yaşamaktadır. Artık çölde develerin yanına otomobiller park edilmektedir. Dolayısıyla modern hayat öncesi dönemde develer etrafında oluşturulan belki binlerce lafız yerini otomobil ve aksamıyla ilgili kelimelere/kavramlara bırakmıştır.⁵⁰

Arap dili modern dönemde lafzî mirasını sürekli yenileyerek kelime hazinesini genişletmektedir. Fakat bu durum aynı zaman dildeki bazı kelimelerin kaybına neden olmaktadır. Bu tür kelimelere günlük hayatta

---

⁴⁹ Muruvve, Edîb, *es-Sahâfetu’l-‘Arabiyye*, Beyrut: Daru’l-kutubu’l-hayâtiyye, 1960, s. 440.

⁵⁰ Abdülaziz, *Luğatu’s-sahâfeti’l-mu’âsıra*, s.60.

ihtiyaç kalmadığı için önce zihinsel tasavvuru ortadan kalkmakta akabinde de kavramın kendisi yok olmaktadır. Değişen yaşam tarzları bu döngünün en önemli müsebbibidir. Eski yaşam tarzlarına ait kavramlar yok olurken yeni yaşam tarzlarına yönelik kavramlar da şu veya bu kanaldan dil içinde üretilmektedir. Bu olguya basit bir örnek vermek gerekirse klasik dönem Arap toplumlarında kullanılan ama şimdilerde kadim mu'cemlerde rastlayabileceğimiz gün ve ay adlarını zikredebilir. Klasik dönemde haftanın günleri olarak أول/Evvel, أهون/Ehven, دُبَار/Dubâr, مُونَس/Mu'nes, العروبة/el-'Arûbe, السبت, الجمعة, الخميس, الأربعاء, الثلاثاء, الاثنين, الأحد, شيار/Şiyâr isimlerini kullanılırken bugün الأحد, الاثنين, الثلاثاء, الأربعاء, الخميس, الجمعة, السبت isimleri kullanılmaktadır.⁵¹ Zikredilen örneklere bugün Arap ülkelerinde kullanılan yabancı dillerden devşirme takvim adları eklendiğinde değişimin derinliği ortaya çıkmaktadır. Muhtemelen modern asırda Arapça'nın karşılaştığı değişimler toplumun bu değişimlere aşinalığından dolayı açık şekilde mülahaza edilememektedir. Dili kullananlar bu değişimlerin klasik nahve uygun şekilde gerçekleştiğini düşünmektedir.

Arapça'daki değişimi ironik bir dille ifade etmek gerekirse Sibeveyh ve muasırları bugün fasih kabul edilen bir metni inceleselerdi muhtemelen bu dilin büyük kısmını anlayamayacaklardı.⁵²

Arap dili uzmanlarına göre günümüz Arapçası klasik dönemden çok farklıdır. Bu noktada klasik nahvin dışına çıkan, modern metinlerde yaygınlaşan hatta meşruiyet kazanan yapılara bazı örnekler vermek istiyoruz.

- Meçhul fiillerdeki ses dizilişinin ağırlığından dolayı meçhul yapı yerine, meçhul manayı ifade etmek için “م” fiili ile malum yapı kullanılması:

أعيد بناء المركز ← تمت إعادة بناء المركز

- Klasik Arapça'da failin gizlendiği meçhul yapılarda, Fransızcadaki “par”, İngilizce'deki “by” edatlarından etkilenecek üretilen “من” gibi faili belirten ifadelerin kullanılması⁵³:

قتل الدكتاتور ← قتل الدكتاتور بواسطة الثوار

- Cümlelerde meçhul fiil kalıpları kullanmak yerine fiillerin veznine aktarılması. Esas itibarıyla إنفعل veznine iki sebepten ötürü meyledilmektedir. Öncelikle bu vezin meçhul binalı fiillerde olduğu gibi

⁵¹ el-'Abîdân, “el-mumât fi'l-luğa”, *et-Turâsu'l-'Arabî*, s. 15.

⁵² Cubran, ‘*Alâ hâmişi't-tecdîd ve't-takyîd fi'l-luğati'l-'Arabîyyeti'l-mu'âsira*, s. 37.

⁵³ Hamed, Younis, “A Sociolinguistic Perspective on the Arab Spring and Its Impact on Language Planning Policy: the Case of Libya”, s. 357.

لم يقنعهم أي شيء مما قيل ...
لا يستطيع أن يتخذ أي قرار

- 'nın İngilizceki "even" dan etkilenen kullanımı:
لم يقبلوا حتى مناقشة الموضوع
- بعضهم yapısı:
يساعد التلاميذ بعضهم البعض ← ﴿ليتخذ بعضهم بعضا سخريا﴾

Bütün bu ibareler basın yoluyla yaygınlaşarak toplum tarafından kabul görmüştür. Bu anlamda basın diğer dillerden tercüme ve iktibas edilen yeni ifade şekillerine alan açmıştır. Bu da en geniş çerçevesiyle dilsel gelişmenin olgularından ve basın dilinin kullanıma tahakkümündendir.⁵⁵

3. Basın Dili

Medya modern hayatın anlamlandırılmasında bilgi sağlama, model sunma ve davranış geliştirme gibi fonksiyonları sayesinde kilit rol oynamaktadır. Hayatın işleyişi içinde alelade görünen ve önemsenmeyen pek çok kavram medya aracılığıyla hayatın içine sokulmakta, kimi zaman da dayatılmaktadır. Bu bağlamda medya kültür/dil birliğine sebep olduğu gibi dilin/kültürün yozlaşmasına da sebep olmaktadır.

Arap basın dili genel itibariyle üç kaynaktan beslenir; fasih Arapça, mahkî lehçeler ve yabancı diller. Günümüze gelinceye kadar modern basın Arapça'sı geçtiğimiz asırda zikri geçen üç kaynaktan beslenerek belli düzeyde kendi kavramsal ve yapısal bütünlüğünü oluşturmuştur. Bu kaynaklar içinde en çok yabancı dillerden etkilenmiştir.

Modern dönem Arap basın dili, nesir türü içinde değerlendirilmektedir. Ancak basın dili nesir sanatı (edebi nesir) ile sıradan nesir (günlük hitap dili) arasında yolun ortasında durmaktadır. Diğer bir deyişle basın dili edebi nesrin cazibesine ve sıradan nesrin işlevselliğine sahiptir. Çünkü modern basın dili aydınların kalem oynattığı sanatsal tatmin aracından ziyade okuma-yazma bilen herkesin kullandığı ortak dildir.⁵⁶

İlk zamanlarda gazeteler daha sonra da televizyon yayınları Arapça'nın gelişmesinde önemli katkı sağlamıştır, uluslararası etkileşim sayesinde siyaset, iktisat, bilim ve kültür sahasında Arapça'ya birçok kelimenin girmesine basın öncülük etmiştir. Zira medya tabiatı itibariyle meydana gelen değişimlere hızlı şekilde uygun kültürel karşılıklar üretmeye hazırdır.

⁵⁵ Hamû, Nâime, *el-'Udûlu'n-nahvî fi luğati's-sahâfeti*, s. 13.

⁵⁶ Hasene, 'Abîd, "Kitâbu'l-i'rtikâ bi'l-'Arabiyye fi vesâ'il-i'lâm, s. 19.

İlk aşamada basın dilinin edebiyat diline yakın olduğu ve fasih dilin özelliklerini taşıdığı düşünülüyordu. Fakat daha sonraki süreçte edebiyat dilinden ve klasik nahiv üslubundan uzaklaşarak dilsel hassasiyeti kaybettiği belirtilmektedir. Her ne kadar basın dili klasik nahvin ve üslubun dışına çıksa da Arap diline yeni boyutlar açtığı aşikârdır.⁵⁷

Sonuç

Yeni dilbilim araştırmalarına göre dil, toplumları birbirinden ayırt eden önemli özelliklerinden biri kabul edilmektedir. Kanaatimizce Arap dilini diğerlerinden farklı kılan en dikkat çekici özellik, Ernest Reanan'ın da belirttiği üzere kâmil bir dil olarak doğmasıdır.⁵⁸ Kuşkusuz Arapça bu özelliğini Kur'an'ı Kerim'in dili olmasına borçludur. Arapça'nın Kur'an'ı Kerim dili olma özelliği ile kazandığı ayrıcalık ve dokunulmazlık, Arap dünyasının XVIII. yüzyıldan itibaren çalkantılı döneme girmesine kadar devam etmiştir. Çalışmamız boyunca gördüğümüz kadarıyla mezkûr tarihten sonra Arapça'nın algılanışında çeşitli değişimler olmuştur. En büyük değişim Kur'an dili olan Arapça ile salt dil olan Arapça'nın tefrik edilmesinde olmuştur. Bu algının pratik sonucu olarak ilahi vahyin aracı Kur'an dili Arapçası, dini alanlara hasredilerek toplumsal hayattan çekilmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla bilim ve din, mektep ve mabet dili arasındaki dilsel ikilik fiilen kabul edilmiştir. Salt insani dil olan Arapça da önündeki dini engelin kalkmasıyla birlikte dinin ve ibadetin icra aracı olmanın ötesinde bilim dili olma yönünde gelişmeler kaydetmiştir.⁵⁹

Ancak belirtmemiz gerekir ki din dili ile bilim dilinin birbirinden ayrılması sonuç itibarıyla Arap diline katkı sağlamak şöyle dursun çok büyük zararlar vermiştir. Çünkü tarihi, kültürel bağları olan Arapça insanların hayatından uzaklaştırılarak öğrenilmesi-öğretilmesi zor bir hal almıştır. Dolayısıyla toplum tarafından zor bir dil telakki edilmeye başlayan fasih Arapça'nın yerini, çağın ihtiyaçlarını karşılayan esnek ve karma bir Arapça almıştır.

Modern dönemde Arapça, orta çağda dünya dili olduğu dönemden bile çok daha fazla genişlemiştir. Fakat bu genişleme beraberinde çok sayıda sorunu da getirmiştir. Kuşkusuz bu sorunların en büyüğü mahkî-fasih dil arasındaki uçurumdur. Hali hazırda bu sorunu çözmeye yönelik adımlar da

⁵⁷ Hamû, Nâime, *el-'Udûlu'n-nahvî fî luğati's-sahâfeti*, Cezair: Menşûrât mehberi'l-mumârasât'l-luğaviyye, 11-12, 71.

⁵⁸ Hasene, 'Abîd, "Kitâbu'l-i'rtikâ bi'l-'Arabiyye fî vesâ'il-i'lâm", s. 4.

⁵⁹ Hasene, 'Abîd, "Kitâbu'l-i'rtikâ bi'l-'Arabiyye fî vesâ'il-i'lâm", s. 16.

çeşitli sebeplerden ötürü atılamamaktadır. Zira Arap toplumu savaşlar, siyasi çekişmeler, ekonomik zorluklar, kültür emperyalizmi ve daha bir sürü sebeplerden dolayı dil üzerine eğilememektedir.

Son söz olarak, bugün olduğu gibi geçmişte de Arapça'ya çok sayıda yabancı kelime girmiştir. Bunların çoğu kültürel anlamda Araplardan üstün olunan noktalardır. Hâkim kültürün etkisi sonucunda dildeki boşluklar yabancı kelimelerle doldurulmuştur. Bu olgu bütün diller için geçerlidir. Mesela Normanlar mutfak kültürü bakımından İngilizlerden üstün konumda olmalarından dolayı İngiliz dilindeki mutfak kültürüne dair kelimelerin çoğu Normanca'dan alınmıştır.⁶⁰ Dolayısıyla Arap dilinin gelişimi için kültürel gelişimin sağlanması gerekmektedir. Bu sayede dilin insanı ifade edebilme vasfı tesis edilecektir.

Kaynakça

- 'ABÎD HASENE, Ömer; "Kitâbu'l-i'rtikâ bi'l-'Arabiyye fi vesâi'li'l-'ilâm, s.4, <http://site.iugaza.edu.ps/mfranjee/files/2010/02/وسائل-في-العربية-الاتقاء-كتاب-الإعلام.doc>
- ABDÜLAZİZ, Muhammed Hasan; *Luğatu's-sahâfeti'l-mu'âsıra*, Kahire: Dâru'l-ma'ârif, ty.
- AL-SHAMRANİ, Hassan; "Diglossia in Arabic TV stations", *Journal of King Saud University Languages and Translation*, Erişim tarihi: 6 Mayıs 2011, s. 67.
- AMÂRA, Muhammed; "el-Luğatu ve'l-huviyyetu: te'sîrât ve tedâ'iyât 'ala't-t'alîm el-'Arabiyyi fi İsrâîl", *Kitâbu dirâsât*, 2010, s. 23.
- BUHAVİŞ, Said; "el-Luğatu'l-'ilâmiyye fî't-tilfâz ve't-teğyîri'd-delâlî bi'l-iktirâd, <http://dspace.univ-bouira.dz:8080/jspui/handle/123456789/537>
- CUBRAN, Süleyman; *Alâ hâmişi't-tecdîd ve't-takyîd fî'l-luğati'l-'Arabiyyeti'l-mu'âsıra*, Hayfa: Mecme'u'l-Luğati'l-'Arabiyye, 2009.
- EL-'ABÎDÂN, Musa b. Mustafa; "el-mumât fî'l-luğa", *et-Turâsu'l-'Arabî*, 95, 2014 (Eylül) , s. 12-13.
- EL-FAYSAL, Samir Ruhî; *Kadâyâ'l-luğati'l-'Arabiyye fi 'asri'l-hadîs*, el-'Ayn: Nâdî turâsi'l-İ'mârât, 2007.
- EMİN, Ahmed; "Medresetü'l-kıyâs fî'l-luğa", *Mecelletü mecme'u'l-luğati'l-'Arabiyye*, 7, 1953, s. 351.

⁶⁰ Kumeyhâ, Câbir, Eseru vesâi'li'l-'ilâm, Medine: Nâdî'l-Medîneti'l-munevvera'l-edebî, H. 1417, s. 56.

- EUN- KYEONG, Yun; "A Study on the Efficient Teaching Method of the Arabic Language -From the viewpoint of Arabic Sociolinguistics -, *Al-Ustath Journal*, 20, 2012, s. 91, 94.
- GÜNDOĞAN, Ali Osman; "Dil ve Dil-Anlam İlişkisi", *Atatürk Üniversitesi KKEF Dergisi*, 4, 2000, s. 50.
- HAMED, Fawzi Younis; "A Sociolinguistic Perspective on the Arab Spring and Its Impact on Language Planning Policy: the Case of Libya", *Arap World English Journal*, AWEJ c.5, sy. 3, 2014, s. 357.
- HAMÛ, Nâime; *el-'Udûlu'n-nahvî fî luğati's-sahâfeti*, Cezair: Menşûrât mehberi'l-mumârasât'l-luğaviyye, 2011.
- KHALİL, Saussan; "The evolution of the Arabic language through online writing: the explosion of 2011", *BRISMES 2012 Graduate Conference Papers*, Durham United Kingdom: British Society for Middle Eastern Studies (BRISMES), s. 10.
- KÖSE, Aynur "Medya Ve Dil Oyunları: Gündelik Dil Pratiklerinde Televizyon Dizilerinin Etkisi", *Millî Folklor*, 2012, Yıl 24, Sayı 93, s. 222.
- KUMEYHÂ, Câbir; *Eseru vesâili'l-'ilâm*, Medine: Nâdi'l-Medîneti'l-munevvera'l-edebî, H. 1417.
- MİLLER, Catherine; "Arabic urban vernaculars: Development and Changes", *Arabic in the City: Issues in Dialect and Language Variation*, Catherine Miller, Enam al-Werl (eds), London and New York: Routledge, 2007, s. 1.
- MURUVVE, Edîb *es-Sahafetu'l-'Arabiyye*, Beyrut: Daru'l-kutubu'l-hayâtiyye, 1960.
- TAKEDA, Toshiyuki; "Cuhûdu ruvvâdi'n-nahda ve'l-mecâmi'l-luğaviyye", *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies*, 5-1&2 (Şubat 2012), s. 40.
- ZÂZÂ, Hasan; *el-Lisân ve'l-insân*, Beyrut: Mektebetü'd-dirâsâti'l-luğaviyye, 1990.